Ι. ΜΠΟΓΝΤΑΝΟΒΙΤΣ / Β. ΠΟΥΧΝΕΡ

ΟΙ ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΘΕΑΤΡΙΚΕΣ ΠΑΡΑΣΤΑΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΟΔΗΣΣΟ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 19ο ΑΙΩΝΑ: ΔΕΥΤΕΡΗ ΘΕΑΤΡΟΛΟΓΙΚΗ ΑΠΟΣΤΟΛΗ ΣΤΑ ΑΡΧΕΙΑ ΚΑΙ ΣΤΙΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ ΤΗΣ ΚΡΙΜΑΪΚΗΣ ΠΟΛΗΣ

Εισαγωγικά

Το καλοκαίρι του 2009 στην κριμαϊκή πόλη Οδησσό πραγματοποιήθηκε το δεύτερο μέρος της θεατρολογικής αποστολής που διεξάγεται στο πλαίσιο του ερευνητικού προγράμματος «Το ελληνικό θέατρο στην εποχή του Μεσαίωνα, της Αναγέννησης και της Τουρκοκρατίας» της Ακαδημίας Αθηνών.[1] Το πρώτο μέρος της έρευνας για τη θεατρική ζωή της ελληνικής διασποράς στο λιμάνι του Εύξεινου Πόντου ολοκληρώθηκε τον Σεπτέμβριο του 2008.[2] Τότε η δεκαήμερη αποστολή σχεδιάστηκε σαν κατατοπιστική διερεύνηση της ελληνικής θεατρικής ζωής από τις πρώτες ελληνικές παραστάσεις στην αρχή του 19ου αιώνα μέχρι τη Ρωσική Επανάσταση και η πρωτότυπη έρευνα επικεντρώθηκε στα αρχεία και στις βιβλιοθήκες στο υλικό που αφορούσε άμεσα την ελληνική εκατόχρονη θεατρική δραστηριότητα. Το δεύτερο μέρος της έρευνας σκόπευε φιλόδοξα να συγκεντρώσει τις πληροφορίες από τον τοπικό ρωσικό τύπο, για τις ελληνικές παραστάσεις των περιοδευόντων θιάσων που επισκέφθηκαν την πόλη του ρωσικού Νότου το 19ο αιώνα.

[1] Η συστηματική διερεύνηση των βιβλιοθηκών και αρχείων των ελληνικών παροικιών του εξωτερικού επιδιώκει τον εντοπισμό ανέκδοτων χειρόγραφων δραματικών έργων, τη συλλογή ανέκδοτων πηγών της ιστορίας του νεοελληνικού θεάτρου, πληροφοριών, εγγράφων και άλλων τεκμηρίων για τις θεατρικές παραστάσεις του παρελθόντος. Ανέκδοτο και άγνωστο αυτό το θεατρικό υλικό δημοσιεύεται στην εκδοτική σειρά «Κείμενα και μνημεία του προεπαναστατικού ελληνικού θεάτρου» («Text and Documents of the Early Modern Greek Theatre») της Ακαδημίας Αθηνών, από την οποία έχουν κυκλοφορήσει οι εξής τόμοι: 1. Β. Πούχνερ: *Μυθολογικές και φιλοσοφικές σάτιρες στο ελληνικό προεπαναστατικό θέατρο (αρχές 19ου αιώνα). "Κωμωδία του μήλου της έριδος", "Επάνοδος, ήτοι Το φανάρι του Διογένους"*. *Φιλολογική έκδοση*, Αθήνα 2004, σελ. 203· 2. W. Puchner: *The Crusader's Kingdom of Cyprus-A theatre Province of Medieval Europe? Including a critical edition of the Cyprus Passion Cycle and the "Representatio figurata" of the Presentation of the Virgin in the Temple*, Αθήνα 2004, σελ. 304· 3. Σοφία Βασιλείου – Γρ. Ιωαννίδης – Β. Πούχνερ: *Κωνσταντίνου Καβάκου του Χίου, Ελληνικές θεατρικές μεταφράσεις: Ρακίνα "Ο Μέγας Αλέξανδρος", Βολταίρου "Η Σκώτισσα", Βουκουρέστι 1806. Φιλολογική έκδοση*, Αθήνα 2009· 4. Β. Πούχνερ: *Οι σωζόμενες θεατρικές μεταφράσεις του Έλληνα ιατροφιλοσόφου Γεωργίου Σακελλαρίου "Κόδρος" (1786 ανέκδοτο), "Τηλέμαχος και Καλυψώ", "Ορφεύς και Ευρυδίκη"* (Βιέννη 1796). Φιλολογική έκδοση, Αθήνα 2009· 5. *Κωμωδία, ήτοι Έργα και καμώματα του μαρού ψευδασκητού Αυξεντίου του εν τω Κατιρλίω και των ασεβεστάτων και αθέων εκείνου μαθητών, οπαδών και διδασκάλων, ή Αυξεντιανός μετανοημένος* [1752]. Έκδοση-Εισαγωγή-Σχόλια Ι. Βιβιλάκης, Πρόλογος Β. Πούχνερ, υπό έκδοση· 6. Άννα Ταμπάκη – Β. Πούχνερ: *Κοινωνικές σάτιρες του ελληνικού προεπαναστατικού θεάτρου (Βουκουρέστι 1800-1820). "Κωμωδία νέα της Βλαχίας", "Τα αγγούρια του Γενεράλη", "Χαρακτήρ της Βλαχίας"*, *Φιλολογική έκδοση*, υπό έκδοση.

[2] Βλ. Ιρένε Μπογντάνοβιτς – Β. Πούχνερ: «Από τη Φιλική Εταιρία στον Γρηγόριο Μαρασλή: Αποτελέσματα ερευνητικής αποστολής της ελληνικής θεατρολογίας στην Οδησσό», *Παράβασις. Επιστημονικό Δελτίο του Τμήματος Θεατρικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Αθηνών* 9, 2009, σσ. 293-303.

Οι Έλληνες ήταν από τους πρώτους οικιστές, από τότε που το παραθαλάσσιο οχυρό με την ταταρική ονομασία Χατζήμπεη υιοθετεί το ελληνικής ανάμνησης όνομα Οδησσός.[3] Δηλαδή το 1794 ήδη στους 2.349 κάτοικους συγκαταλέγονται και οι 224 Έλληνες.[4] Από την αρχή του 19ου αιώνα οι Έλληνες αρχίζουν να μεταναστεύουν στο λιμάνι της Μαύρης Θάλασσας, όπου οργανώνουν μυστικά τη Φιλική Εταιρία το 1814.[5] Στα τέλη του 19ου αιώνα, στην πρώτη επίσημη απογραφή του 1897, μετρούνται σε 5.086.[6]

Η πόλη από την ίδρυση της, λόγω του εμπορίου και του μετέπειτα ελεύθερου λιμανιού, προσελκύει ξένους και περιοδεύοντες θιάσους. Η πρώτη παράσταση ανέβηκε στις 10 Φεβρουαρίου1805 από έναν πολωνικό θίασο.[7] Περίπου δέκα χρόνια αργότερα μαρτυρούνται και οι ελληνικές ερασιτεχνικές προεπαναστατικές παραστάσεις:[8] το Νοέμβριο του 1814 ανέβηκε το *Θεμιστοκλής εν Περσία* του Metastasio,[9] το καλοκαίρι του 1816 παίζεται το ελληνικό δράμα, αγνώστου συγγραφέα, *Σουλιώτες*,[10] τον Οκτώβριο του 1817 η τραγωδία *Λεωνίδας εν Θερμοπύλαις*, η οποία εκδόθηκε ανώνυμα το 1816 με τη χρηματοδότηση του Υδραίου καπετάνιου Νικολάου Παντελή Νικολάκη.[11] Τον Φεβρουάριο του 1818 ανέβηκε η αρχαία τραγωδία *Φιλοκτήτης* του Σοφοκλή σε διασκευή του Νικολάου Πίκκολου και το Σεπτέμβριο του 1818 το πρωτότυπό του έργο *Θάνατος του Δημοσθένους*.[12] Στη Βιέννη την ίδια εποχή τυπώ-

[3] Ο. Σαλέκου: «Ελληνικές παροικίες και κοινότητες στην Κριμαία (18ος -19ος αιώνας). Τυπολογία και εννοιολογικές αποσαφηνίσεις», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών* 104-105, σσ. 249-267.

[4] Στην Οδησσό ζούσε και μεγάλωνε η ελληνική εμπορική κοινότητα από την ίδρυση της πόλης. Μετά το τέλος του Β΄ Ρωσοτουρκικού Πολέμου (1787-1792) η νικήτρια Μεγάλη Αικατερίνη της Ρωσίας αναγνώρισε τη στρατηγική σημασία της περιοχής και του λιμανιού στον Εύξεινο Πόντο και ίδρυσε την Οδησσό το 1794. Με διάταγμα παραχωρεί, στις 19 Απριλίου 1795, στην περιοχή της Οδησσού εκτάσεις γης σε Έλληνες που είχαν καταφύγει στη νότια Ρωσία μετά τα «Ορλοφικά» (1770). Τότε η πόλη είχε 2.349 κατοίκους από τους οποίους οι 224 ήταν Έλληνες και το οικόσημο της πόλης είχε τέσσερις γλώσσες: ρωσικά, ελληνικά, ιταλικά και γερμανικά. Βλ. *Історія Одесси* [Ιστορία της Οδησσού, συλλογικό έργο]. Одеса: Друк, 2002, σσ. 57-84, В. В. Голота: *Театральная Одесса* [Θεατρική Οδησσός], Киев: Мистецтво, 1990, σσ. 9-10· Β. Καρδάσης: *Ο Ελληνισμός του Εύξεινου Πόντου*, εκδ. Μίλητος, Αθήνα 1997.

[5] Β. Παναγιωτόπουλος: «Η Φιλική Εταιρία. Οργανωτικές προϋποθέσεις της εθνικής επανάστασης», *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, τ. 3, 2003, σσ. 9-32.

[6] Με την παρέλευση των δεκαετίων οι νέες γενιές αποκτούν την ρωσική υπηκόητα. Βλ. Ευριδίκη Σιφναίου-Σ. Παραδεισόπουλος: «Οι Έλληνες της Οδησσού το 1897: διαβάζοντας την πρώτη επίσημη ρωσική απογραφή», *Τα Ιστορικά* 44, Ιούνιος 2006, σσ. 81-122.

[7] Βλ. В.В. Голота: Театральная Одесса, ό. π., σ. 11.

[8] Τα θεατρικά δρώμενα της ελληνικής κοινότητας της Οδησσού πριν από το '21 αναφέρονται επανειλημμένα στις ιστορίες του νεοελληνικού θεάτρου. Βλ. Ν. Λάσκαρης: *Ιστορία του Νεοελληνικού θεάτρου*, τ. Α΄, 1938, σσ. 150-178 Γ. Σιδέρης: *Ιστορία του νέου ελληνικού θεάτρου 1794-1944*, τ. Α΄, Αθήνα 1951, σσ. 18-23.

[9] Η μετάφραση «εις γραικικήν διάλεκτον» του έργου «Temistocle» του περίφημου Μεταστάσιου θεωρείται η πρώτη τεκμηριωμένη ελληνική θεατρική δραστηριότητα στην Οδησσό. Βλ. *Ελληνικός Τηλέγραφος*, 1814, σσ. 574-575 όπως και Άννα Ταμπάκη: «Το ελληνικό θέατρο στην Οδησσό (1814-1818): Αθησαύριστα στοιχεία», *Ερανιστής* 16 (1980), σσ. 229-238 (= *Η νεοελληνική δραματουργία και οι δυτικές της επιδράσεις (18ος-19ος αι.)*, Αθήνα 1993, σσ. 39-49)· η ίδια «Το ελληνικό θέατρο των Ελλήνων στην Οδησσό», Ε-Ιστορικά "[Φιλική Εταιρία] Άγνωστες πτυχές της μυστικής οργάνωσης", *Ελευθεροτυπία*, τχ. 14ης Σεπτεμβρίου 2000, σσ. 42-49.

[10] Α. Φενερλή-Παναγιωτοπούλου: «Το θεατρικό έργο "Σουλιώτες", 1809-1827», *Ερανιστής* 3 (15/16), 1965, σσ. 157-164.

[11] Βλ. Ταμπάκη: *Η νεοελληνική δραματουργία και οι δυτικές της επιδράσεις (18ος-19ος αι.)*, ό. π., σ. 48, όπως και της ίδιας: *Το Νεοελληνικό θέατρο (18ος -19ος αι): Ερμηνευτικές προσεγγίσεις*. Αθήνα 2005, σσ. 140-151.

[12] Δ. Σπάθης: «Ο Φιλοκτήτης του Σοφοκλή διασκευασμένος από τον Νικόλαο Πίκκολο», *Ερανιστής* 15, 1979, σσ. 256-320 (=*Ο Διαφωτισμός και το νεοελληνικό θέατρο: Επτά μελέτες*, University Studio Press,

νεται το χαμένο ιστορικό δράμα *Οι Στρελίτζοι* του Joseph Marius Babo σε μετάφραση του Ιωάννη Κοκκινάκη που ήταν προορισμένο να παρασταθεί στην Οδησσό.[13] Το ρεπερτόριο του ελληνικού ερασιτεχνικού θιάσου εμπλουτίζεται το 1819 με δύο έργα του Γεωργίου Λασσάνη, το δραματοποιημένο διάλογο *Η Ελλάς και ο Ξένος* και την τρίπρακτη τραγωδία *Αρμόδιος και Αριστογείτων*.[14] Το 1820 παίχτηκαν δύο δράματα του Voltaire: ο *Μωάμεθ* και ο *Θάνατος του Καίσαρος*.[15] Το πρόγραμμα του ελληνικού ερασιτεχνικού θιάσου περιελάμβανε και επαναλήψεις επιτυχημένων έργων, που είχαν στο προαναφερόμενο ρεπερτόριο τους.[16] Αυτή η πρώιμη θεατρική παραγωγή της ελληνικής διασποράς[17] φανερώνει την προσήλωση σε θέματα ιστορικά και ηρωικά από την αρχαία ή πρόσφατη ελληνική ιστορία.[18]

Οι πρώτες πατριωτικές ελληνικές ερασιτεχνικές παραστάσεις στεγάστηκαν στο δημόσιο θέατρο της Οδησσού που χτίστηκε υπό την διοίκηση του δούκα Richelieu (1803-1814).[19] Ο γαλλικής καταγωγής κυβερνήτης της πόλης στο διάστημα 1804-1809 πρόσφερε 25.000 ρούβλια στο διάσημο αρχιτέκτονα από την Πετρούπολη, Thomas de Thomon, για την ανέγερση δημόσιου θεάτρου. Το κτήριο κατασκευάστηκε σε κλασικιστικό στιλ, με χωρητικότητα 700-800 ατόμων.[20] Το δημοφιλές θέατρο κάηκε τη νύχτα της 1ης Ιανουαρίου 1773, μετά την παράσταση μίας όπερας.[21] Το αντικατέστησαν άλλοι θεατρικοί χώροι που ξεφύτρωσαν στην πόλη. Το καινούργιο επιβλητικό κτήριο του *Δημοτικού θεάτρου* κατασκευάστηκε σε νεομπαρόκ σχέδιο των Fellner και Helmer και εγκαινιάστηκε την 1η Οκτωβρίου 1887, επί της δημαρχίας του μεγάλου Έλληνα ευεργέτη Γρηγόριου Μαρασλή.[22] Στην κορυφή του «παραμυθένιου θεάτρου» στέκονταν τα αγάλματα του Ορφέα (όπερα) και της Τερψιχόρης (μπαλέτο) με την Μελπομένη να τους ενώνει. Το κοινό αποτελούσε αποκλειστικά αριστοκρατία και μπουρζουαζία, στα ταμεία έκαναν αυστηρή επιλογή και η διοίκηση είχε σκληρά κριτήρια για την πολυπόθητη άδεια. Αποκλείστηκαν τα μεγάλα ονόματα της εποχής όπως Sarah Bernhardt, Eleonora Duze, Koklen κτλ.[23]

Θεσσαλονίκη 1986, σσ. 145-198).

[13] Β. Πούχνερ: «Δραματουργικές και θεατρολογικές θεωρίες στην προεπαναστατική Ελλάδα (1815-1818)», *Είδωλα και ομοιώματα: Πέντε θεατρολογικά μελετήματα*, εκδ. Νεφέλη, Αθήνα 2000, σσ. 73-76.

[14] Β. Πούχνερ (επιμ.): *Γεωργίου Λασσάνη. Τα θεατρικά: Ελλάς (Μόσχα 1820) και Αρμόδιος και Αριστογείτων (Οδησσός 1819)*. Αθήνα 2002.

[15] Βλ. Σπάθης: *Ο Διαφωτισμός και το νεοελληνικό θέατρο: Επτά μελέτες*, ό. π., σ. 58.

[16] Για το ρεπερτόριο, βλ. βασική βιβλιογραφία στον Σπάθη, ό. π., σσ. 9-68 ιδίως σσ. 49-61 και στην Ταμπάκη, *Το Νεοελληνικό θέατρο (18ος-19ος αι): Ερμηνευτικές προσεγγίσεις*, ό. π., σσ. 140-151.

[17] Οι πληροφορίες για τις προεπαναστατικές παραστάσεις στην Οδησσό βασίζονται στα τρία περιοδικά της εποχής που κυκλοφόρησαν τις πρώτες δεκαετίες του 19ου αιώνα: *Ερμής ο Λόγιος, Ελληνικός Τηλέγραφος* και *Φιλολογικός Τηλέγραφος*. Βλ. Ρωξάνη Αργυροπούλου-Άννα Ταμπάκη: *Τα ελληνικά προεπαναστατικά περιοδικά. Ευρετήρια. Γ΄ Ειδήσεις δια τα Ανατολικά Μέρη 1811, Ελληνικός Τηλέγραφος 1812-1836, Φιλολογικός Τηλέγραφος 1817-1821* (επιμ.), Αθήνα 1983 [Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών Ε.Ι.Ε., 27].

[18] Γ. Ι. Ζωΐδης: «Το θέατρο της Φιλικής Εταιρίας», *Επιθεώρηση Τέχνης*, Απρίλιος 1963, σσ. 260-281 ιδίως σσ. 263-266.

[19] Βλ. Σπάθης: *Ο Διαφωτισμός και το νεοελληνικό θέατρο: Επτά μελέτες*, ό. π., σ. 51.

[20] *Odessa в произведениях графики XIX века: Odessa in graphic works of the XIX th century* (συλλογικό έργο) Οδεσσα: ΟΚΦΑ, 1997, σσ. 404-406.

[21] Βλ. В. С. Максименко: *Два века одесского городского театра* [Δύο αιώνες του δημοτικού θεάτρου της Οδησσού]. Οδεσσα: Астропринт, 2005, σ. 23.

[22] *Γρηγόριος Μαρασλής: 175 χρόνια από τη γέννηση του*, Ελληνικό Ίδρυμα Πολιτισμού, Οδησσός 2006, σσ. 22-25 και σσ. 46-47.

[23] Βλ. В.В. Голота: *Театральная Одесса*, ό. π., σ. 65.

Για τις μετακλήσεις, ντόπιοι και περιοδεύοντες θίασοι χρησιμοποιούσαν άλλους θεατρικούς χώρους. Στα 1771 από ένα γαλλικό τσίρκο γεννήθηκε το «Μαρίνσκι θέατρο» (Мариинскій театрь), που ως θεατρικός χώρος χρησιμοποιήθηκε μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του '80.[24] Από τσίρκο σε θεατρική αίθουσα μεταμορφώθηκε και το «Ερμιτάζ» (Эрмитаж) κάπου στην δεκαετία του '70, και στα 1775 στην οδό τον Ελλήνων ιδρύθηκε το «Ρωσικόν» (Руский драматический театр)[25] που και σήμερα στην ίδια θέση στολίζει την πόλη.[26] Το 1892, ο έβδομος σταθμός του τρένου άρχισε να χρησιμοποιείται σαν θερινή αίθουσα και στις 10 Οκτωβρίου της ίδιας χρονιάς άνοιξε τις πόρτες η Λαϊκή Αίθουσα (Народная аудитория) που χρησιμοποιούσε ως χώρο για τις εκδηλώσεις της και η Ελληνική Αγαθοεργός Κοινότητα.[27] Στην οδό των Εβραίων, στα τέλη του αιώνα, ο Σύλλογος των τεχνιτών απέκτησε τη μικρή και άβολη σκηνή γνωστή σαν «Νέο θέατρο» (Новый театрь).[28] Κοντά του βρισκόταν η γερμανική λέσχη «Αρμονία» (Гармония) που κατεδαφίστηκε[29] και στο καινούργιο κτήριο το 1903 δημιουργήθηκε μία αίθουσα με 600 θέσεις που ονομάστηκε με το όνομα της λέσχης. Αυτή την αίθουσα χρησιμοποιούσαν πολωνικοί και ελληνικοί περιοδεύοντες θίασοι.[30]

Με τόσες αίθουσες η Οδησσός απέκτησε το επίθετο «θεατρική» και προσέλκυε περιοδεύοντες θιάσους που έπαιζαν στα ρωσικά, γερμανικά, εβραϊκά, ιταλικά, πολωνικά, γαλλικά, ελληνικά και αρμενικά. Στον τοπικό τύπο ανακοινώνονται τακτικά διάφορες ενδιαφέρουσες θεατρικές πληροφορίες από το ευρύτερο ευρωπαϊκό χώρο. Δύο συνδέονται άμεσα με τα ελληνικά θεατρικά γεγονότα. Το 1884 ο ρωσικός τύπος μεταφέρει την είδηση από την εφ. «Εφημερία» ότι ο βασιλιάς της Ελλάδας ετοιμάζεται να ξοδέψει 400. 000 φράγκα για το Εθνικό θέατρο που θα είναι υπό την αιγίδα του και για αυτό το σκοπό ετοιμάζει το καταστατικό του θεάτρου όμοιο με αυτά που ήδη υπάρχουν στην Δυτική Ευρώπη,[31] το 1891 δημοσιεύεται ότι ο κληρονόμος πρίγκιπας του Meiningen μεταφράζει στα νέα ελληνικά έργα των Schiller, Goethe και Lessing που θα παιχτούν το χειμώνα στο ελληνικό θέατρο της Κωνσταντινούπολης,[32] γεγονός που δεν επιβεβαιώθηκε από πρωτογενή έρευνα.[33]

Σε όλο το 19ο αιώνα αναπτύσσεται η ελληνική κοινότητα στο πολυεθνικό λιμάνι της Μαύρης Θάλασσας,[34] όπου απολαμβάνει τις ευνοϊκές επιδράσεις του πολιτιστικού περίγυρου της Οδησσού[35] και εξασφαλίζει μετακλήσεις θιάσων από την μητρόπολη. Η παρού-

[24] Βλ. Β.Β. Γολοτα, ό. π., σ. 54.

[25] Το «Ρωσικό θέατρο» (Одесский Руский драматический театр) βρίσκεται ακόμα στην οδό Ελλήνων 48. Σε συνάντηση με τον κ. Ιουσένκο, διευθυντή της δραματικής σκηνής του θεάτρου, όπου κατά τον 19ο αιώνα φιλοξενήθηκαν και οι ελληνικοί θίασοι, πληροφορηθήκαμε ότι στο τοπικό αρχείο γενικά δεν υπάρχει υλικό σχετικά με τις θεατρικές δραστηριότητες ως το 1920. Αυτό επιβεβαιώνει και το εορταστικό πρόγραμμα που μας χάρισε, όπου με χρυσά γράμματα αναγράφονται τα 75 χρόνια της ύπαρξης του, δηλαδή από την 1926. Πάντως στην είσοδο γράφει ότι το θέατρο ιδρύθηκε το 1875!

[26] Βλ. Β.Β. Γολοτα: *Театральная Одесса*, ό. π., σ. 57-60.

[27] Βλ. Β.Β. Γολοτα, ό. π., σ. 68.

[28] Βλ. Β. Β. Γολοτα, ό. π., σ. 70.

[29] Σε αυτή την αίθουσα μία Ελληνίδα, η Ευγενία Βεσσέλη, οργάνωνε βραδιές μαγείας. Βλ. εφ. *Одесскій листокъ*, αρ.φ. 307/26.11.1895.

[30] Βλ. Β.Β. Γολοτα: *Театральная Одесса*, ό. π., σ. 70.

[31] Βλ. εφ. *Одесскій Листокъ* αρ.φ. 105/11.05.1884.

[32] Ό. π., εφ. *Οδ. Λ.* αρ.φ. 12/14.01.1891.

[33] Βλ. σχετικά Χρυσόθεμις Σταματοπούλου-Βασιλάκου: *Το Ελληνικό θέατρο στην Κωνσταντινούπολη τον 19ο αιώνα*, τ. Β΄, Αθήνα 1996, σσ. 370-371 και Γεωργία Λαδογιάννη-Τζούφη: *Αρχές του νεοελληνικού θεάτρου. (Βιβλιογραφία των έντυπων εκδόσεων 1637-1879)*, Αθήνα 1996, σ. 140.

[34] Μαρία Καραβία: *Οδησσός. Η λησμονημένη πατρίδα*, Αθήνα 1998.

[35] Μαρία Καραβία: «Έλληνες ηθοποιοί και καλλιτέχνες στην Οδησσό», Επτά ημέρες "Το θέατρο της διασποράς", εφ. *Καθημερινή*, τχ. 7ης Σεπτεμβρίου 2003, σσ. 11-14.

σα έρευνα προσπάθησε να διαφωτίσει αυτό το ανεξερεύνητο τμήμα της ελληνικής θεατρικής ιστορίας.

Έκθεση της δεύτερης αποστολής στην Οδησσό (από τις 17 Ιουνίου έως 8 Ιουλίου 2009)

Σκοπός του ταξιδιού ήταν κυρίως ο εντοπισμός των έγκυρων στοιχείων για τις ελληνικές παραστάσεις του 19ου αιώνα στην κοσμοπολίτικη Οδησσό. Μετά από τις τρεις εβδομάδες έρευνας διαθέτουμε πληρέστερη εικόνα αυτής της σημαντικής πολιτιστικής δραστηριότητας και πρωτότυπες πληροφορίες για την ιστορία του νεοελληνικού θεάτρου.

Η σημερινή εικόνα της έρευνας

Η τελευταία ερευνητική προσπάθεια στην Ουκρανία περιορίστηκε στην «Επιστημονική Βιβλιοθήκη Μαξίμ Γκόρκι», στην αποδελτίωση των τριών ρωσικών εφημερίδων που κυκλοφορούσαν τον 19ο αιώνα όπως και στο Κρατικό Αρχείο, όπου εντοπίστηκαν τα έγγραφα της Ελληνικής Αγαθοεργού Κοινότητας (765-1) και εξετάστηκαν οι 27 φάκελοι.

Διασταυρώνοντας τις πληροφορίες από τις τρεις ρωσικές εφημερίδες εντοπίστηκαν τα στοιχεία για τις ελληνικές μετακλήσεις στο διάστημα 1867-1900 (με κενά λόγω της συντήρησης μερικών εφημερίδων). Οι εφημερίδες της εποχής που κυκλοφορούσαν στην Οδησσό είναι οι παρακάτω:

α) Η πρώτη εφημερίδα που κυκλοφόρησε στην Οδησσό ήταν η γαλλική *Messager* (1820-1823), η οποία άλλαξε τίτλο στις 2 Ιανουαρίου 1824 στο *Journal d' Odessa* και από τις 5 Ιανουαρίου 1927 άρχιζε να βγαίνει και δίγλωσση σαν *Journal d' Odessa / Одесскій Вьстникь*. Η εφημερίδα, που στην αρχή ήταν εμπορικό-οικονομικού περιεχόμενου, με την πάροδο του χρόνου άρχισε τακτικά να ενημερώνει και για τα θεατρικά γεγονότα της πόλης, στα οποία συμπεριλαμβάνονται και οι ελληνικές παραστάσεις. Μέχρι το 1881 είναι η μοναδική εφημερίδα της πόλης και η αποκλειστική πηγή για τις ελληνικές παραστάσεις. Η έκδοσή της σταματά στα τέλη του 1893 και λόγω της διαδικασίας συντήρησης δεν είχαμε την δυνατότητα να εξετάζουμε τις εξής χρονιές: 1877, 1878, 1879, 1882, 1891, 1892 και 1893.

β) Η δεύτερη εφημερίδα *Одесскій Листокь* κυκλοφόρησε τον Ιανουάριο του 1881. Τα φύλλα της εφημερίδας του 19ου αιώνα είναι ιδιαίτερα φθαρμένα και με πολύ κόπο εξετάσαμε μερικές χρονιές που συμπλήρωσαν τα κενά της έρευνας.

γ) Η τρίτη εφημερίδα *Одесскія Новости* στα ρωσικά άρχιζε να βγαίνει την 1η Δεκεμβρίου 1884 και από την αρχή παρακολουθεί τα θεατρικά δρώμενα της Οδησσού. Ήδη από το τεύχος αρ. 2, στις 2 Δεκεμβρίου 1884, έχουμε αναφορά στα θεατρικά δρώμενα της ελληνικής διασποράς. Στην συντήρηση βρίσκονται οι χρονιές 1888, 1890, 1891, 1892, 1896, 1899 και 1900.

Σταθμοί της ερευνητικής αποστολής

Η αποστολή διήρκησε 3 εβδομάδες (17/06/2009-08/07/2009) στην Οδησσό και περιελάμβανε τους εξής οργανισμούς: α) Το «Παράρτημα Ελληνικού Ιδρύματος Πολιτισμού της Οδησσού» στην πάροδο Κράσνι (Красни провулок 16-20). Ο διευθυντής κ. Σωφρόνης Παραδεισόπουλος μάς ενημέρωσε για την ύπαρξη του φακέλου της Ελληνικής Αγαθοεργού

Κοινότητας στο κρατικό αρχείο της πόλης και διευκόλυνε την πρόσβαση στους επιστημονικούς φορείς. β) Το «Κρατικό Αρχείο» στην οδό Ζουκόβσογκ (Жуковского 18), το οποίο είναι υπό ανακαίνιση και κλειστό για τους επισκέπτες. Ιδιαίτερες ευχαριστίες οφείλουμε στην υποδιευθύντρια κ. Λ. Γ. Μπελοούσοβα η οποία μας έδωσε την άδεια να δουλέψουμε και να αναπαράγουμε ένα μέρος του υλικού σε ψηφιακή μορφή. γ) Η επιστημονική «Βιβλιοθήκη Μαξίμ Γκόρκι» στην οδό Παστέρα (Пастера 13) όπου περάσαμε αξέχαστες στιγμές στο υπόγειο. Απίστευτες δυσκολίες συναντήσαμε στην προσπάθεια να πάρουμε άδεια για μερικές εφημερίδες που ήταν αξιόπιστη πηγή για τις ελληνικές παραστάσεις του 19ου αιώνα. Η αντιγραφή ογκώδους υλικού ήταν υποχρεωτική, και δεν είχαμε καμία διευκόλυνση από την διεύθυνση. Κρίμα, ο Μαρασλής το 1883 με τα δικά του χρήματα έχτισε στο κέντρο της πόλης ένα κτήριο που στέγασε τη δημόσια βιβλιοθήκη και το Μουσείο της Ιστορικής και Αρχαιολογικής Εταιρίας της Οδησσού και σήμερα η πλούσια προσωπική του βιβλιοθήκη φυλάσσεται στη Βιβλιοθήκη Γκόρκι.[36] Πάντως και σε αυτόν το «ιδιότροπο» χώρο συναντήσαμε πολύτιμους αρωγούς. Στην προσπάθειά μας, σημαντική ήταν η βοήθεια της κυρίας Τατιάνα Σούροβα του Τμήματος Τέχνης της Βιβλιοθήκης, όπως και των υπαλλήλων: Τσινάροβ Δμητρίγι Λεονίδοβιτς, Αντγιονούκ Δμητρίγι Βικτόροβιτς, Γερασίμοβνα Οξάνα Βασιλίεβνα και Γολοβανένκο Λιούδμιλα Βλαδιμίροβνα.

Γενικά το προσωπικό σε όλους τους φορείς μιλάει μόνο τα ρωσικά ή ουκρανικά (που δεν έχουν και μεγάλη διαφορά) και στη διάρκεια της αποστολής μας ο παράγοντας της τύχης και οι ατελείωτες ώρες στο ψάξιμο των εφημερίδων έφεραν αποτέλεσμα. Θα θέλαμε και από αυτή τη θέση να ευχαριστήσουμε όλους όσοι βοήθησαν στην αποστολή μας με κάθε δυνατή διευκόλυνση και πληροφορία.

Πορίσματα της ερευνητικής αποστολής

Στο Κρατικό Αρχείο της Οδησσού εντοπίστηκε το αρχείο (765-1) της Ελληνικής Αγαθοεργού Κοινότητας (1871-1817) και εξετάστηκαν οι 27 φάκελοι. Βρέθηκαν τα παρακάτω στοιχεία που έχουν σχέση με την ελληνική θεατρική δραστηριότητα:

α) Στο φάκελο 10 (765-1-10) της Ελληνικής Αγαθοεργού Κοινότητας στις σελίδες 172-185 βρέθηκε έργο σε δύο πράξεις, πατριωτικού χαρακτήρα, γραμμένο από τον Β. Αργυρόπουλο με τίτλο «*Η Αποθέωσις του Κωνσταντίνου ΙΒ΄*». Η έκπληξη της ανεύρεσης οδήγησε στην φωτογραφική ανατύπωση του χειρόγραφου.

β) Στο φάκελο 16 (765-1-16) εντοπίστηκε μία δίγλωσση αφίσα, στα ρωσικά και ελληνικά, που αναφέρει ότι την Πέμπτη, 15 Μάιου 1903 το «Αθηναϊκόν Θέατρον» υπό την διεύθυνση του Δ. Γαιτανοπούλου θα δώσει στο *Νέο θέατρο* (Новый театрь) μία και μόνη παράσταση: μέρος Α΄ «*Η Ψυχοκόρη*» του ηθοποιού Ι. Βοτσάρη, ένα δραματικό ειδύλλιο σε τέσσερις πράξεις με εθνικό άσμα και χορό. Στο μέρος Β΄ ανέβηκε η μονόπρακτη κωμωδία «*Ζητείται υπηρέτης*» του Μπάμπη Αννίνου. Στον ίδιο φάκελο βρίσκεται και επιστολή που έστειλε ο ηθοποιός Ι. Βοτσάρης στην Ελληνική Αγαθοεργό Κοινότητα.

γ) Στο φάκελο 24 (765-1-24) βρέθηκαν στοιχεία οικονομικού χαρακτήρα, για μία παράσταση της Ελληνικής Αγαθοεργού Κοινότητας, η οποία ανέβηκε στο *Μικρό θέατρο* (Малый

[36] Τ. Σούροβα: «Η ζώσα κληρονομιά Μαρασλή», *Επτά ημέρες. "Η Οδησσός των Ελλήνων", Η Καθημερινή*, 21 Νοεμβρίου 2004, σ. 29.

Театръ) στις 11 Απριλίου 1918.

δ) Στο φάκελο 21 (765-1-21) βρέθηκε Κατάλογος της Βιβλιοθήκης της Ελληνικής Αγαθοεργού Κοινότητας. Ανάμεσα στα 880 βιβλία που κατατάσσονται θεματικά (θρησκευτικά, παιδαγωγικά, οικονομικά, γεωγραφία, ιστορία, φυσικομαθηματικά, ποίηση, δράματα, κωμωδία, διηγήματα, γραμματική, φιλολογία ξένη, λογοτεχνία, αρχαίοι συγγραφείς, ημερολόγια, λεξικά και περιοδικά) καταγράφονται στις σελίδες 33-36 τα δραματικά έργα και στη σελίδα 37 οι κωμωδίες. Σελίδες που έχουν άμεση σχέση με τα θεατρικά έργα φωτογραφήθηκαν.

Σήμερα διασταυρώνοντας τις πληροφορίες από τις τρεις ρωσικές εφημερίδες *Одесскій Вьстникь*, *Одесскій Листокь* και *Одесскія Новости* σχηματίζουμε και συμπληρώνουμε την εικόνα για τους περιοδεύοντες θιάσους. Στη διάθεση μας έχουμε κριτικές από τον τοπικό τύπο, το ρεπερτόριο,[37] τις αίθουσες των μετακλήσεων, για τις παρακάτω χρονιές: 1867, 1869, 1874-75, 1880, 1884, 1884-85,1890, 1892, 1894, 1895-96.

Οι ελληνικές παραστάσεις στην Οδησσό στο διάστημα 1867-1900

1866-1867

Η θεατρική σεζόν στην Οδησσό, όπως αναφέρει η τοπική εφημερίδα, ξεκίνησε στις 15 Αυγούστου 1866 και τελείωσε στις 28 Φεβρουαρίου 1867, συνολικά είχε 197 μέρες στις οποίες ανέβηκαν 117 ιταλικές παραστάσεις, 67 ρώσικες, 1 ερασιτεχνική, 1 φοιτητική και 1 ελληνική.[38] Ανώνυμος ελληνικός περιοδεύον θίασος, το μεσημέρι της Πέμπτης, 25 Φεβρουαρίου 1867, ανέβασε στο Δημοτικό θέατρο της πόλης δύο έργα:[39] τη «*Λουκρητία Βοργία*» σε τέσσερις πράξεις του V. Hugo[40] και το μονόπρακτο βοντβίλ «*Χαρτοπαίκτης*».[41] Η παράσταση στα ελληνικά ήταν ένα σημαντικό γεγονός για την ελληνική κοινότητα, που παρακολουθούσε τακτικά τις παραστάσεις στο Δημοτικό θέατρο της πόλης.[42]

1869

Την Κυριακή 23 Φεβρουαρίου 1869, στην Οδησσό εμφανίζεται η δίγλωσση αφίσα που αναφέρει ότι στο μοναδικό Δημοτικό θέατρο της πόλης θα παιχτεί την ίδια μέρα η τραγωδία «*Μήδεια*» του Ιω. Ζαμπελίου με πρωταγωνίστρια την κ. Ελπίδα Κυριάκου (ή Χαλκιοπού-

[37] Χρήσιμα εγχειρίδια για τον εντοπισμό των έργων του 19ου αιώνα είναι τα εξής: Γεωργία Λαδογιάννη-Τζούφη: *Αρχές του νεοελληνικού θεάτρου (Βιβλιογραφία των έντυπων εκδόσεων 1637-1879)*, Αθήνα, 1996· Γ. Σιδέρης: *Ιστορία του νέου ελληνικού θεάτρου 1794-1944*, τ. Α΄, Καστανιώτης, 2εκδ., Αθήνα 1999· Χρυσόθεμις Σταματοπούλου-Βασιλάκου: *Το Ελληνικό θέατρο στην Κωνσταντινούπολη τον 19ο αιώνα*, τ. Β΄, Αθήνα 1996· η ίδια: «Ελληνική βιβλιογραφία μονόπρακτων έργων του 19ου αιώνα», *Παράβασις. Επιστημονικό Δελτίο του Τμήματος Θεατρικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Αθηνών* 4 (2002), σσ. 87-220.

[38] Εφ. *Одесскій Вьстникь*, αρ. φ. 51/ 07.03.1867, σ. 167.

[39] Ό. π., αρ. φ. 43/ 23.2.1867, σ. 141.

[40] Βλ. Λαδογιάννη-Τζούφη, *Αρχές του νεοελληνικού θεάτρου*, ό. π., σ. 73.

[41] Βλ. Λαδογιάννη-Τζούφη, ό. π., σ. 127.

[42] Στον τοπικό τύπο αναφέρεται ότι οι Έλληνες με τις συζύγους τους ήταν συχνά παρόντες στις παραστάσεις. Βλ. ό. π. εφ. αρ. 233/ 24.10.1868.

λου).[43] Η αφορμή για εκτενές σκληρό φιλολογικό άρθρο με τίτλο «*Забавная афиша*» («Διασκεδαστική αφίσα») στην τοπική εφημερίδα, ήταν η λανθασμένη μετάφραση της Μήδειας στα ρωσικά ως «*Мидія*» αντί του σωστού «*Медея*». Τέσσερις μέρες αργότερα ο θιασάρχης Κ. Χαλκιόπουλος ανέλαβε όλη την ευθύνη για τη φιλολογική θύελλα, η οποία θα μπορούσε να κοστίσει την θέση του διευθυντή του θεάτρου. Την επιστολή (γραμμένη στα ρωσικά) προς την εφημερίδα συνυπογράφει με τον κ. Π. Στεφανάκη και ζητά συγνώμη, εξηγώντας ότι στη βιασύνη, ο θίασός του παραβίασε τους κανόνες του θεάτρου και παρέδωσε την αφίσα στο τυπογραφείο χωρίς τυπογραφική επιμέλεια.[44]

1874-75

Οι βραδινές παραστάσεις του ελληνικού θιάσου παρουσιάστηκαν στο θέατρο *Μαρίνσκι* (Маріинскій) από τις 22 Νοεμβρίου μέχρι τις 10 Ιανουαρίου. Η μοναδική εφημερίδα της Οδησσού, η *Одесскій Вьстникь*, επαινεί τον θίασο, που ήδη είναι γνωστός στις σκηνές της Αθήνας και της Κωνσταντινουπόλεως, αποκαλύπτοντας μόνο δύο ονόματα των πρωταγωνιστών, της κ. Χαλκιοπούλου και του κ. Δημητρουλόπουλου.[45]

Παρασκευή,	22 Νοεμ. Η πεντάπρακτη τραγωδία «*Μερόπη*» του Δ. Βερναρδάκη και η μονόπρακτη κωμωδία «*Κρομμύδας*». Στο ρόλο της Μερόπης ήταν η κ. Χαλκιοπούλου και τον γέρο Λυκόρτα υποδυόταν ο κ. Δημητρουλόπουλος.[46]
Δευτέρα, 25 Νοεμ.	Δεύτερη παράσταση του ελληνικού θιάσου. Πιθανόν η επανάληψη των παραστάσεων της Παρασκευής 22 Νοεμβρίου.[47]
Παρασκευή, 29 Νοεμ.	Τρίπρακτο δράμα «*Οι δύο λοχίαι*» των Daubigny, Baudouin και Maillard και μετά η κωμωδία «*Η κόρη του παντοπώλου*» του Ά. Βλάχου.[48]
Τρίτη, 3 Δεκ.	Δεν αναφέρεται ο τίτλος του έργου.[49]
Παρασκευή, 6 Δεκ.	Δεν αναφέρεται ο τίτλος του έργου.[50]
Δευτέρα, 16 Δεκ.	Η πεντάπρακτη τραγωδία «*Ορέστης*» του V. Alfieri και στα ρωσικά η μονόπρακτη φάρσα-βοντβίλ «*Проказы евреевь*» (Άτακτος Εβραίος).[51] Στο διάλειμμα, υπό την διεύθυνση του κ. Κούπιν, τρα-

[43] Ό. π., αρ.φ. 43/23.2.1869.

[44] Ό. π., εφ. *Οδ. Β.*αρ. φ. 46/27.02.1869,

[45] Ό. π., εφ. *Одесскій Вьстникь*, αρ. φ. 262/ 28.11.1874.

[46] Η εφημερίδα σε εκτενές κείμενο ενημερώνει ότι η πεντάπρακτη τραγωδία είναι έργο του καθηγητή της φιλολογίας Δημητρίου Βερναρδάκη και στη συνέχεια δίνει την περίληψη του έργου. Η ζωηρή μονόπρακτη κωμωδία ολοκλήρωσε το ελληνικό θεατρικό βράδυ. Οι δύο αναφερόμενοι ηθοποιοί της τραγωδίας παίρνουν καλές κριτικές. Βλ. ό. π. εφ.αρ. φ. 262/ 28.11.1874, αρ. 262, σσ.1-2. Ό. π., εφ. *Одесскій Вьстникь*, αρ. φ. 262/ 28.11.1874.

[47] Ό. π., εφ. *Οδ. Β.* αρ. φ. 259/24.11.1874,

[48] Ό. π., εφ. *Οδ. Β.* αρ. φ. 263/29.11.1874. Για το τρίπρακτο δράμα υπάρχει μνεία και στο Θ. Χατζηπαντα-ζής: *Από του Νείλου μέχρι του Δουνάβεως. Το χρονικό της ανάπτυξης του ελληνικού επαγγελματικού θεάτρου στο ευρύτερο πλαίσιο της Ανατολικής Μεσογείου, από την ίδρυση του ανεξάρτητου κράτους ως την Μικρασιατική καταστροφή:* (1828-1875), Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2002, σσ. 984-985.

[49] Ό. π., εφ. *Οδ. Β.* αρ. φ.266/03.12.1874.

[50] Ό. π., εφ. *Οδ. Β.* αρ. φ.269/06.12.1874.

[51] Ό. π., εφ. *Οδ. Β.* αρ. φ.276/15.12.1874.

γούδησαν μερικές άριες στα ρωσικά και ελληνικά.

Παρασκευή, 20 Δεκ. Δεν αναφέρεται ο τίτλος του έργου.[52]

Παρασκευή, 27 Δεκ. Πεντάπρακτο δράμα «*Ραδιουργία και έρως: Λουίζα Μυλλέρ*» του F. Schiller.[53]

Παρασκευή, 3 Ιαν. Αναφέρεται ότι το βράδυ θα δοθεί η τελευταία παράσταση του ελληνικού θιάσου.[54]

Παρασκευή, 10 Ιαν. Τελικά ο θίασος έμεινε για μία ακόμα βδομάδα για να παρουσιάζει το τετράπρακτο έργο, την «*Χριστίνα*» του Ιω. Ζαμπέλιου.[55]

1880

Το Σάββατο 9 Φεβρουαρίου, ο Έλληνας πρόξενος Βουτσινάς (И. Вучина) οργάνωσε στην κατοικία του μουσική βραδιά, παρουσία όλων των διακεκριμένων πολιτών. Τα αδέλφια Βουτσινά ήταν μέλη της Λέσχης Καλών Τεχνών (Общества изящных искусств) που ιδρύθηκε το 1865. Ο έλληνας πρόξενος από το 1872 βράβευε ετησίως με πεντακόσια αργυρά ρούβλια το καλύτερο δραματικό έργο.[56] Την αναφερόμενη βραδιά δόθηκε το ρετσιτατίβο με τραγουδίστρια την κ. Ολτζκινι, από την πλευρά του πατέρα Ελληνίδα.[57] Γύρω στα 1880 την Οδησσό επισκέφθηκε η σοπράνο κ. Λάνδη, η οποία στην συνέχεια θα γίνει μέλος του πρώτου «Ελληνικού Μελοδραματικού Θιάσου» του Ι. Καραγιάννη.[58]

1884

Από τον Ιανουάριο μέχρι τον Απρίλιο στην Οδησσό βρίσκεται ο νέος επαγγελματικός θίασος «Νέος Μένανδρος» του Κωνσταντίνου Χαλκιόπουλου, που την προηγούμενη χρόνια έδινε παραστάσεις στην Κωνσταντινούπολη.[59] Χρησιμοποίησε δύο θεατρικούς χώρους, το θέατρο *Μαρίνσκι* (Маріинскій театрь) και το *Ρωσσικόν* (Русскій театрь). Ο θίασος έδωσε τις παρακάτω παραστάσεις:

Δευτέρα, 9 Ιαν. *Μαρίνσκι*: Το δράμα «*Γαλάτεια*» του Σπ. Βασιλειάδη.[60]

Δεύτερα, 16 Ιαν. *Μαρίνσκι*: Πεντάπρακτο δράμα «*Ο πύργος του Νελ*»» του A. Dumas και η μονόπρακτη κωμωδία «*Ο εραστής της Σελήνης*» του Kock σε μετάφραση του Αχ. Ηλιάδη.[61]

Δευτέρα, 23 Ιαν. *Μαρίνσκι*: Το τρίπρακτο έργο «*Ιωσίας ο ακτοφύλαξ*»[62] με τον πρόλογο στην πρώτη πράξη, των Fournier και Meyer. Στο τέλος η μονόπρακτη κωμωδία «*Ο Κύριος Καστάνη*».[63]

[52] Ό. π., εφ. *Οδ. Β.*αρ.φ. 280/20.12.1874.
[53] Ό. π., εφ. *Οδ. Β.*αρ. φ.284/25.12.1874.
[54] Ό. π., εφ. *Οδ. Β.* αρ. φ. 02/03.01.1875.
[55] Ό. π., εφ. *Οδ. Β.* αρ. φ. 07/10.01.1875.
[56] Βλ. В.В. Голота: (1990), σ. 53.
[57] Εφ. *Одесскій Вьстникь*, αρ. φ. 36/12.02.1880.
[58] Ό. π., εφ. *Οδ. Β.*, αρ. φ. 37/09.02.1890.
[59] Βλ. Σταματοπούλου-Βασιλάκου, *Το Ελληνικό θέατρο στην Κωνσταντινούπολη τον 19ο αιώνα*, τ. Β΄, ό. π., σ. 118.
[60] Ό. π., εφ. *Οδ. Β.*, αρ. φ. 6/ 08.01.1884.
[61] Ό. π., εφ. *Οδ. Β.*, αρ. φ. 12/15.01.1884.
[62] Βλ. Σιδέρης, *Ιστορία του νέου ελληνικού θεάτρου 1794-1944*, τ. Α΄, ό. π., σ. 141.
[63] Ό. π., εφ. *Οδ. Β.*αρ. φ. 18/22.01.1884.

Τετάρτη, 8 Φεβ.	*Μαρίνσκι*: Το πεντάπρακτο «*Λεωνίδας εν Θερμοπύλαις*» του M. Pichat και το μονόπρακτο «*Οι τρεις δεκανείς*».[64] Στο ρόλο του Λεωνίδα ο Χριστοφορίδης και στους υπόλοιπους η Χαλκιοπούλου, ο Ατρείδης και ο Παπαδόπουλος.[65]
Δευτέρα, 13 Φεβ.	*Μαρίνσκι*: ο ελληνικός δραματικός θίασος θα παρουσιάσει για πρώτη φορά το ρομαντικό δράμα που αναφέρεται στα ρωσικά ως «*Φωτιά στη Βενετία*». Πρόκειται μάλλον για το πεντάπρακτο έργο «*Ο μυστηριώδης δήμιος της Ενετίας*» του Bourgeois.[66]
Κυριακή, 18 Μαρ.	*Ρωσικόν*: 1) «*Γρηγόριος ο Πατριάρχης*»,[67] 2) «*Αδελφός και αδελφή ή Ο νεκρός ζών*»[68] των J. Mery και B. Lopez και το μονόπρακτο «*Η κόρη του παντοπώλου*» του Α. Βλάχου, ευεργετική παράσταση για τους ηθοποιούς Χριστοφορίδη και Παπαδοπούλου.[69] Η προγραμματισμένη παράσταση μάλλον δεν πραγματοποιήθηκε, όπως μας ενημερώνει η άλλη εφημερίδα της πόλης, επειδή ο θίασος του Χαλκιόπουλου δεν πήρε από την διοίκηση του θεάτρου την απαραίτητη υπογραφή για την αφίσα.[70] Ο θιασάρχης ήταν αναγκασμένος να απευθυνθεί στο δήμαρχο για να κάνει τις παραστάσεις στα ελληνικά πριν από τη μεγάλη πασχαλινή νηστεία.
Τρίτη, 6 Μαρ.	*Ρωσικόν*: Πεντάπρακτο «*Ο Κλεόδημος*»,[71] και το μονόπρακτο «*Δύο μπαστούνια*».[72]
Σάββατο, 10 Μαρ.	*Ρωσικόν*: Τρίπρακτο δράμα «*Λουκρητία Βοργία*» του V. Hugo και η μονόπρακτη κωμωδία «*Πεινασμένος χωρίς λεφτά*» του I. N. Κουγκουλή.[73]

Η τελευταία είδηση από τις 5 Απριλίου αναφέρει ότι ο θίασος «Νέος Μένανδρος» τελείωσε τις παραστάσεις στην Οδησσό και αναχωρεί για το Taganrog.[74]

1884-85

Η χειμερινή θεατρική σεζόν 1884-85 ήταν πλούσια σε ελληνικές παραστάσεις. Την Τετάρτη στις 7 Νοεμβρίου,[75] ο ελληνικός θίασος υπό την διεύθυνση των Κ. Χαλκιοπούλου και Ν. Καρδοβίλλη κάνει πρεμιέρα στο καινούργιο θέατρο *Νέο Θέατρο* (Новый театрь), στην αίθουσα του Συλλόγου των τεχνιτών και βιομηχάνων.[76] Ο θίασος του ζεύγους Χαλκιοπού-

[64] Ό. π., εφ.*Οδ. Β.* αρ. φ. 31/08.02.1884

[65] Η κριτική της παράστασης στο ο.π., εφ.*Οδ. Β.* αρ. φ. 34/11.02.1884.

[66] Ό. π., εφ. *Οδ. Β* αρ.φ. 35/12.02.1884.

[67] Βλ. Λαδογιάννη-Τζούφη, *Αρχές του νεοελληνικού θεάτρου*, ό. π., σ. 49.

[68] Βλ. Σταματοπούλου-Βασιλάκου, *Το Ελληνικό θέατρο στην Κωνσταντινούπολη τον 19ο αιώνα*, τ. Β΄, ό. π., σ. 283.

[69] Βλ. ό. π., εφ. *Οδ. Β* αρ.φ. 63/18.03.1884.

[70] Ό. π. εφ. *Одесскій листокъ* αρ. φ. 47/28.02.1884.

[71] Βλ. Λαδογιάννη-Τζούφη, *Αρχές του νεοελληνικού θεάτρου*, ό. π., σ. 83.

[72] Ο.π., εφ. *Οδ. Λ.*αρ. φ. 52/06.03.1884.

[73] Ο.π., εφ. *Οδ. Λ.* αρ. φ. 56/10.03.1884.

[74] Ο.π., εφ. *Οδ. Β.* αρ. φ. 78/05.04.1884.

[75] Οι παραστάσεις έπρεπε να ξεκινήσουν το Σάββατο, 3 Νοεμβρίου. Βλ. ο.π. εφ. *Οδ. Β.*, αρ. φ. 241/02.11.1884.

[76] Βλ. ό. π., εφ. *Οδ. Β.* αρ. φ. 245/07.11.1884.

λου, που ήταν και την προηγούμενη σεζόν στην Οδησσό ήρθε ενισχυμένος με καινούργια πρόσωπα: τον Ν. Καρδοβίλλη, το Β. Δαβίλα, τη Μ. Κωνσταντινοπούλου, το ζευγάρι Τασσόγλου, την Παντοπούλου, τον Ατρείδη.[77] Στις 16 Δεκεμβρίου, από την Κωνσταντινούπολη φθάνει στην Οδησσό ο αθηναϊκός δραματικός θίασος «Μένανδρος» υπό την διεύθυνση του Διονύσιου Ταβουλάρη.[78] Οι θίασοι χρησιμοποιούν τρεις θεατρικούς χώρους: το *Νέο θέατρο* (Новый театрь), το θέατρο *Μαρίνσκι* (Маріинскій театрь) και το θέατρο *Ρωσικόν* (Русскій театрь). Για τις παραστάσεις μάς ενημερώνουν οι τρεις ρώσικες τοπικές εφημερίδες: *Одесскій Вьстникь*, *Одесскій Листокь* και *Одесскія Новости*.[79] Πραγματοποιήθηκαν οι παρακάτω παραστάσεις:

Τετάρτη, 7 Νοεμ. — *Νέο θέατρο*: Πεντάπρακτο έργο με πρόλογο «*Σωσσάνα Ιμβέρτ*» των E. Brisebarre και E. Nus και η μονόπρακτη κωμωδία «*Η καμελιοφόρος χήρα*» του L. Thiboust.[80] Εμφανίστηκε το ζευγάρι Χαλκιοπούλου, ο Ν. Καρδοβίλλης, ο Β. Δαβίλας, η Μ. Κωνσταντινοποούλου.[81]

Κυριακή, 11 Νοεμ. — *Νέο θέατρο*: ο ελληνικός δραματικός θίασος, με τη συμμετοχή του κ. Τασόγλου, παρουσιάζει το πεντάπρακτο δράμα μεταφρασμένο από τα γαλλικά, «*Ο γέρο-δεκανεύς*» των A. Dennery και P. Dumanoir και τη μονόπρακτη ελληνική κωμωδία «*Χορός μεταμφιεσμένων*».[82]

Τετάρτη, 14 Νοεμ. — *Νέο θέατρο*: Τρίπρακτη κωμωδία «*Βαβυλωνία*» του Δ. Βυζάντιου και η μονόπρακτη κωμωδία «*Η ανεψιά του θείου της*» του Π. Ζάνου.[83]

Κυριακή, 18 Νοεμ. — *Νέο θέατρο*: Πεντάπρακτο έργο «*Ο υιός της νυκτός*» του V. Séjour και το μονόπρακτο βοντβίλ που στα ρωσικά αποδίδεται ως «μουτζούρης» ή «βρωμιάρης» (Замарашка).[84]

Τετάρτη, 21 Νοεμ. — *Νέο θέατρο*: Πεντάπρακτη τραγωδία «*Οθέλλος*» του W. Shakespeare και η μονόπρακτη κωμωδία «*Πεινασμένος χωρίς λεφτά*» του Ι. Ν. Κουγκουλή.[85] Στο ρόλο του Οθέλλου ο Αντώνιος Τασσόγλου.[86]

Κυριακή, 25 Νοεμ. — *Νέο θέατρο*: Τετράπρακτη κωμωδία με τραγούδια, μεταφρασμένη από τα ιταλικά, «*Οι Ερωτευμένοι μυλωνάδες*», και η μονόπρακτη κωμωδία «*Η δημοπρασία*» του Α. Πίστη.[87]

Τετάρτη, 28 Νοεμ. — *Νέο θέατρο*: Πεντάπρακτο δράμα «*Η κυρά Φροσύνη*» του Δ. Βερναρδάκη και πιθανόν το βοντβίλ «*Είναι τρελλή*» του Melesville.[88]

[77] Ό. π., εφ. *Οδ. Β.* αρ. φ. 249/11.11.1884.

[78] Ό. π., εφ. *Οδ. Λ.* αρ. φ. 278/16.12.1884.

[79] Η εφημερίδα *Одесскія Новости* αρχίζει να βγαίνει τακτικά από την 1η Δεκεμβρίου 1884.

[80] Βλ. ό. π. εφ. *Οδ. Β.* αρ. φ.245/07.11.1884.

[81] Η κριτική της παράστασης ό. π., εφ. *Οδ. Β.* αρ. φ. 249/11.11.1884.

[82] Ό. π., εφ. *Οδ. Β.* αρ. φ. 249/11.11.1884.

[83] Ό. π., εφ. *Οδ. Β.* αρ. φ. 252/16.11.1884.

[84] Ό. π., εφ. *Οδ. Β.*αρ. φ. 254/18.11.1884.

[85] Ό. π., εφ. *Οδ. Β.*αρ. φ. 255/20.11.1884.

[86] Η κριτική της παράστασης ό. π. εφ. *Οδ. Β.*αρ. φ. 257/23.11.1884.

[87] Ό. π., εφ. *Οδ. Β.*αρ. φ. 259/25.11.1884.

[88] Η κριτική της παράστασης ό. π., εφ. *Οδ. Β.*αρ. φ. 263/30.11.1884.

Η παράσταση του ελληνικού θιάσου που έπρεπε να παρουσιαστεί την Κυριακή 2 Δεκεμβρίου αναβάλλεται για την Δευτέρα 3 Δεκεμβρίου, εφόσον μεταφέρονται οι παραστάσεις από το *Νέο Θέατρο* στο *Ρωσικόν θέατρο*.[89]

Δεύτερα, 3 Δεκ.	*Ρωσικόν*: Τρίπρακτο δράμα «*Ο Μέγας Αλέξανδρος και η Παγκάστη*» του Δ. Κορομηλά, με πρωταγωνιστή τον κ. Ν. Καρδοβίλλη και η μονόπρακτη κωμωδία «*Ο Κρομμύδας*».[90]
Παρασκευή, 7 Δεκ.	*Ρωσικόν*: Πεντάπρακτο δράμα «*Η κυρά Φροσύνη*» του Δ. Βερναρδάκη και η μονόπρακτη κωμωδία «*Ο Αγροικογιάννης*» του Α. Ραγκαβή.[91]
Δευτέρα, 10 Δεκ.	*Ρωσικόν*: Τραγωδία «*Αθανάσιος Διάκος*» του Λ. Μελά.[92]

Στον τοπικό τύπο ανακοινώνεται ότι αυτές τις μέρες στο *Ρωσικόν* θα παιχτεί το δράμα «*Λησταί*» του F. Schiller με πρωταγωνιστή τον κ. Τασσόγλου.[93]

Παρασκευή, 14 Δεκ.	*Ρωσικόν*: Τετράπρακτο δράμα «*Άγγελος Τύραννος του Παταβίου*» του V. Hugo Στο τέλος: α) ντουέτο του ζευγαριού Τασόγλου από το ελληνικό μελόδραμα του Σπ. Ξυνδα[94] β) μονόπρακτη κωμωδία «*Μη δίδεται θάρρος εις τας υπηρέτριας*» του E. Labiche.[95]

Στις 16 Δεκεμβρίου από την Κωνσταντινούπολη φτάνει στην Οδησσό ο αθηναϊκός δραματικός θίασος «Μένανδρος» του Διονύσιου Ταβουλάρη,[96] που υφίσταται ολοκληρωτική καταστροφή μετά την πυρκαϊά του Θεάτρου Αλλιότη στη Σμύρνη.[97]

Παρασκευή, 21 Δεκ.	*Ρωσικόν*: Τρίπρακτη κωμωδία «*Βαβυλωνία ή γελοίος διάλεκτος*» του Δ. Βυζάντιου με τον Αντώνιο Τασσόγλου στο ρόλο του ανατολίτη και η μονόπρακτη κωμωδία με τον κ. Ατρείδη.[98]
Κυριακή, 30 Δεκ.	Στην αίθουσα τελετής της ελληνικής σχολής ο Διονύσιος Ταβουλάρης διάβασε τους δικούς του στίχους, και στίχους ελλήνων ποιητών.[99]

Όπως μας ενημερώνει ο τοπικός τύπος, ο θίασος του Χαλκιοπούλου διασπάστηκε. Με τη διεύθυνση του Τασσόγλου ο ελληνικός θίασος δίνει παραστάσεις στο θέατρο *Μαρίνσκι*. Το ζεύγος Χαλκιοπούλου με έναν ακόμα ηθοποιό συνεχίζει παραστάσεις στο *Ρωσικόν*.[100]

[89] Εφ. *Одесскія Новости* αρ.φ. 02/ 02.12.1884.

[90] Εφ. *Одесскій Листокъ* αρ. φ. 267/02.12.1884.

[91] Ό. π., εφ. *Οδ. Η.* αρ. φ. 05/06.12.1884, η κριτική της παράστασης ό. π., εφ. *Οδ. Η.* αρ. φ. 07/09.12.1884.

[92] Ό. π., εφ. *Οδ. Η.* αρ. φ. 07/09.12.1884.

[93] Ό. π., εφ. *Οδ. Β.* αρ. φ. 271/ 11.12.1884

[94] Αναφέρεται ότι στην Κωνσταντινούπολη στις 24 Οκτωβρίου 1882 ο θιασάρχης του θιάσου με την επωνυμία «Σοφοκλής» μαζί με τη γυναίκα του Αριάδνη Τασσόγλου τραγούδησε με συνοδεία ορχήστρας τη διωδία «Η Χριστίνα και ο πατέρας της» από το ελληνικό μελόδραμα «*Υποψήφιος Βουλευτής*» του Σπ. Ξύνδα. Βλ. Σταματοπούλου-Βασιλάκου, *Το Ελληνικό θέατρο στην Κωνσταντινούπολη τον 19ο αιώνα*, τ. Β΄, ό. π., σ. 115.

[95] Ό. π. εφ. *Οδ. Β.* αρ. φ. 274/14.12.1884 και η κριτική της παράστασης ό. π., εφ. *Οδ. Β.*αρ. φ. 279/20.12.1884.

[96] Ό. π., εφ. *Οδ. Λ.* αρ. φ. 278/16.12.1884.

[97] Βλ. Σταματοπούλου-Βασιλάκου, *Το Ελληνικό θέατρο στην Κωνσταντινούπολη τον 19ο αιώνα*, τ. Β΄, ό. π., τ. Β΄, σ. 126.

[98] Ό. π., εφ. *Οδ. Β.*αρ. φ. 279/20.12.1884 όπως και στο ό. π., εφ. *Οδ. Λ.* αρ. φ. 282/21.12.1884.

[99] Ό. π., εφ. *Οδ. Λ.* αρ. φ. 286/29.12.1884.

[100] Ό. π., εφ. *Οδ. Β.*αρ. φ. 03/04.01.1885.

Σάββατο, 12 Ιαν.	*Ρωσικόν*: Τραγωδία «*Μήδεια*» και η μονόπρακτη κωμωδία «*Θ' αυτοκτονήσω*» του Α. Πίστη, ευεργετική παράσταση για την ηθοποιό Ελπίδα Χαλκιοπούλου.[101]
Παρασκευή, 18 Ιαν.	*Ρωσικόν*: «*Γρηγόριος Έ, ο Πατριάρχης της Κωνσταντινουπόλεως*» και η μονόπρακτη κωμωδία «*Οι εκλογές των βουλευτών στην Αθήνα*», ευεργετική παράσταση για τους ηθοποιούς Μελπομένη Κωνσταντινοπούλου και τον κ. Ατρείδη.[102]
	Μαρίνσκι: Δράμα «*Λησταί*» του F. Schiller, ευεργετική παράσταση για τον Αντώνιο Τασσόγλου.[103]
Σάββατο, 26 Ιαν.	*Ρωσικόν*: Το τρίπρακτο έργο «*Βεσπίνα*» και η κωμωδία «*Ο Νέγρος από το Σαν Δομίνγο*», ευεργετική παράσταση για τους ηθοποιούς Χαλκιόπουλο και Π. Κωνσταντινόπουλο.[104]

1890

Ο «Ελληνικός Μελοδραματικός Θίασος» του Ιωάννη Καραγιάννη,[105] στο πλαίσιο της μεγάλης περιοδείας του στα κέντρα του απόδημου ελληνισμού, έδωσε παραστάσεις στο *Ρωσικόν* (Русскій театрь) από τις 7 Φεβρουαρίου μέχρι τις 23 Μαρτίου.[106] Την ορχήστρα του πρώτου ελληνικού οπερετικού σχήματος διεύθυνε μία γυναίκα, η Ελπίδα Καούκι-Λαμπελέτ και το ρεπερτόριο αποτελούσαν έργα των Bellini, Mozart, Rossini, Donizetti, Auber όπως και τα ελληνικά έργα του Παύλου Καρρέρ και του Σπυρίδωνα Ξύνδα.[107]

Τετάρτη, 7 Φεβ.	«*La sonnambula*» (Η Υπνοβάτις) του Bellini με ελληνικά στοιχεία. Στον κεντρικό ρόλο της ηρωίδας Amina η σοπράνο κ. Λάνδη, τον Elvino υποδυόταν ο μετέπειτα διάσημος τενόρος Ιωάννης Αποστόλου.[108]
Κυριακή, 18 Φεβ.	«*Μάρκος Μπότσαρης*» του Καρρέρ.[109]
Τρίτη, 20 Φεβ.	Επανάληψη «*Μάρκος Μπότσαρης*» του Καρρέρ.[110]
Πέμπτη, 22 Φεβ.	«*Μπελμόντε και Κονστάντζα*» ή «*Αρπαγή από το Σεράι*», τρίπρακτο έργο με μουσική του Mozart.[111]

[101] Ό. π., εφ. *Οδ. Β.*αρ. φ. 03/04.01.1885, ο.π., εφ. *Οδ. Λ.* αρ. φ. 10/12.01.1884, ό. π., εφ. *Οδ. Η.* αρ. φ. 10/10.01.1885 όπως και στο φ. αρ.34/15.01.1885.

[102] Ό. π., εφ. *Οδ. Η.* αρ. φ. 34/15.01.1885.

[103] Ό. π., εφ. *Οδ. Β.*αρ. φ. 11/13.01.1885 όπως και στο ο.π. εφ. *Οδ. Η.* αρ. φ. 37/18.01.1885.

[104] Ό.π, εφ. *Οδ. Η.* αρ. φ. 44/26.01.1885 όπως και στο ο.π., εφ. *Οδ. Λ.* αρ. φ. 22/26.01.1885.

[105] Βλ. το κείμενο της Ν. Κοντράρου-Ρασσιά: «Ο ιδρυτής του πρώτου Ελληνικού μελοδράματος», *Ελευθεροτυπία* 11.08.2005· Αύρα Ξεπαπαδάκου: «"Μελόδραμα εις την Ελληνίδα φωνήν". Ο Ελληνικός Μελοδραματικός Θίασος του Ιωάννη Καραγιάννη: Ένας περιπλανώμενος φορέας ελληνικότητας». *Διεθνές Μουσικολογικό Συνέδριο: Όψεις της ελληνικότητας στη μουσική*, 5-7 Μαΐου 2006 (ανακοίνωση)· Σ. Ταούκας: *Ιωάννης Καραγιάννης, ο ιδρυτής του πρώτου Ελληνικού Μελοδράματος*, Πειραιάς 2005.

[106] Ό. π., εφ. *Οδ. Β.* αρ. φ. 32/04.02.1890 και αρ. φ. 33/05.02.1890.

[107] Ό. π., εφ. *Οδ. Β.* αρ. φ. 35/07.02.1890 και αρ. φ.36/08.02.1890.

[108] Η κριτική της παράστασης ό. π., εφ *Οδ. Β.* αρ.φ. 37/09.02.1890 και στο αρ. φ.71/16/03.1890.

[109] Ό. π., εφ. *Οδ. Β.* αρ.φ. 41/14.02.1890 και αρ. φ. 45/18.02.1890.

[110] Ό. π., εφ. *Οδ. Β.* αρ.φ. 47/20.02.1890.

[111] Ό. π., εφ. *Οδ. Β.* αρ.φ. 49/22.02.1890 και αρ.

Κυριακή, 25 Φεβ.	«*Ο κουρέας της Σεβίλλης*» του Rossini.[112]
Τρίτη, 27 Φεβ.	«*Κυρά Φροσύνη*» του Καρρέρ.[113]
Σάββατο, 3 Μαρ.	Επανάληψη «*Ο κουρέας της Σεβίλλης*».[114]
Δεύτερα, 5 Μαρ.	«*Υποψήφιος Βουλευτής*» του Σπ. Ξύνδα.[115]
Τετάρτη, 7 Μαρ.	«*Λουτσία Ντι Λαμερμούρ*» του Donizetti.[116]
Σάββατο, 10 Μαρ.	Επανάληψη του έργου «*Λουτσία Ντι Λαμερμούρ*», ευεργετική παράσταση για την «prima donna» κ. Λάνδη.[117]
Τετάρτη, 14 Μαρ.	Επανάληψη του έργου«*La sonnambula*».[118]
Κυριακή, 18 Μαρ.	«*Μπέτλη*» του Donizetti, ευεργετική παράσταση για τον τενόρο Αποστόλου.[119]
Δεύτερα, 19 Μαρ.	Στο *Δημοτικό θέατρο* της πόλης ευεργετική παράσταση για την Ελληνική Αγαθοεργό Κοινότητα της Οδησσού[120].
Τέτάρτη, 20 Μαρ.	Επανάληψη «*Μάρκος Μπότσαρης*», ευεργετική παράσταση για τον χορό.[121]
Παρασκευή, 23 Μαρ.	Η τελευταία ευεργετική παράσταση για τον Ιωάννη Καραγιάννη, 1) δεύτερη πράξη από το «*Ο κουρέας της Σεβίλλης*», 2) δεύτερη και τρίτη πράξη από το «*Fra Diavolo*» του Auber και 3) τέταρτη πράξη από την «*Κυρά Φροσύνη*».[122]

1892

Την Κυριακή, 16 Φεβρουαρίου, στην Οδησσό έφτασε από την Κωνσταντινούπολη ο θίασος «Μένανδρος» υπό την διεύθυνση του Διονυσίου Ταβουλάρη.[123] Η εναρκτήρια παράσταση ήταν προγραμματισμένη για τις 23 Φεβρουαρίου στο θέατρο *Ρωσικόν* (Русскій театрь).[124]

Κυριακή, 23 Φεβ.	«*Άμλετ*» του W. Shakespeare με πρωταγωνιστή τον Διονύσιο Ταβουλάρη και στο ρόλο της Οφηλίας τη Σοφία Ταβουλάρη.[125]
Τρίτη, 25 Φεβ.	«*Ληστaί*» του F. Schiller.[126]
Κυριακή, 8 Μαρ.	Τρίπρακτο κωμειδύλλιο «*Η τύχη της Μαρούλας*» του Δ. Κορομηλα με την Χαρίκλεια Αθανασοπούλου.[127]

φ.51/24.02.1890.

[112] Ό. π., εφ. *Οδ. Β.* αρ.φ. 52/25.02.1890 και κριτική στο αρ.φ. 71/16.03.1890.

[113] Ό. π., εφ. *Οδ. Β.* αρ.φ. 54/27.02.1890.

[114] Ό. π., εφ. *Οδ. Β.* αρ.φ. 58/03.03.1890 και κριτική στο αρ. φ. 59/04.03.1890.

[115] Ό. π., εφ. *Οδ. Β.* αρ.φ. 60/05.03.1890.

[116] Ό. π., εφ. *Οδ. Β.* αρ.φ. 62/07.03.1890.

[117] Ό. π., εφ. *Οδ. Β.* αρ.φ. 65/10.03.1890.

[118] Ό. π., εφ. *Οδ. Β.* αρ.φ. 69/14.03.1890.

[119] Ό. π., εφ. *Οδ. Β.* αρ.φ. 73/18.03.1890 και στο αρ. φ. 75/20.03.1890.

[120] Ό. π., εφ. *Οδ. Β.* αρ.φ. 69/14.03.1890.

[121] Ό. π., εφ. *Οδ. Β.* αρ.φ. 75/20.03.1890.

[122] Ό. π., εφ. *Οδ. Β.* αρ.φ. 78/23/03.1890.

[123] Βλ. εφ. *Одесскій листокь*, αρ.φ. 44 / 16.02.1892.

[124] Ό. π., εφ. *Οδ. Λ.* αρ. φ. 50 / 23.02.1892.

[125] Η κριτική της παράστασης, ό. π., εφ. *Οδ. Λ.* αρ.φ. 52/ 25.02.1892.

[126] Ό. π., εφ. *Οδ. Λ.* αρ. φ. 52/ 25.02.1892.

[127] Για την κριτική της παράστασης βλ. ό. π., εφ. *Οδ. Λ.* αρ. φ. 64/ 10.03.1892.

Τρίτη, 10 Μαρ. Συνέχεια «*Τέλος της Μαρούλας*» ή «*Μπάρμπα Λινάρδος*» του Δ. Κόκκου με τον Νικόλαο Ζάνο.[128]

1894

Δύο πληροφορίες σε διαφορετικές εφημερίδες της πόλης μαρτυρούν για τη διαμονή άγνωστου ελληνικού θιάσου τον Οκτώβριο στην Οδησσό. Το Σάββατο 1η Οκτωβρίου, στο *Ρωσικόν* (Русскій театрь), παρουσιάστηκε το πεντάπρακτο δράμα «*Ο αγαπητικός της βοσκοπούλας*» του Δ. Κορομηλά.[129] Στις 17 Οκτωβρίου ανέβηκε το τρίπρακτο κωμειδύλλιο «*Ο μπάρμπα Λινάρδος*» του Δ. Κόκκου στο *Νέο θέατρο* (Новый театрь).[130] Η παράσταση κρίνεται θετικά από τον τοπικό τύπο και αναφέρεται ότι το επόμενο Σάββατο προγραμματίζεται η παράσταση στο *Ρωσικόν*. Ο θίασος σκόπευε να παραμείνει άλλες δύο βδομάδες αλλά δυστυχώς, λόγω του θανάτου του τσάρου Αλεξάνδρ Γ΄ Αλεξάνδροβιτς, από την δυναστεία Ρομάνοβ, στις 20 Οκτωβρίου, κηρύχτηκε πένθος και όλες οι εκδηλώσεις στην Ρωσία ακυρώθηκαν.[131] Η θεατρική σεζόν ουσιαστικά νέκρωνε για ένα μεγάλο διάστημα.

1895-96

Στις 18 Νοεμβρίου από την Κωνσταντινούπολη φτάνει στην Οδησσό η μεγάλη πρωταγωνίστρια του ελληνικού θεάτρου, η κ. Ευαγγελία Παρασκευοπούλου.[132] Εκείνο το ίδιο διάστημα, στην πόλη ολοκληρώνει την περιοδεία του άγνωστος ελληνικός οπερετικός θίασος, και με τον εισερχόμενο θίασο θα παραμείνει ο κ. Γεωργακόπουλος.[133] Η εναρκτήρια παράσταση «*Η κυρία με τας καμελίας*» του Alexandre Dumas υιού ήταν προγραμματισμένη για το Σάββατο 25 Νοέμβριου, στο θέατρο *Ρωσικόν* (Русскій театрь).[134] Στην ίδια αίθουσα, το κοινό της πόλης θα είχε την ευκαιρία να παρακολουθήσει στο ρόλο της Μαργαρίτας Γκοτιέ δύο μεγάλες ντίβες της εποχής, την Σάρρα Μπερνάρ το 1881[135] και την Ελεονόρα Ντούζε δέκα χρόνια αργότερα,[136] και να αξιολογήσει την απόδοση της ελληνίδας ηθοποιού στον περιβόητο ρόλο. Λόγω της αρρώστιας της πρωταγωνίστριας η παράσταση αναβλήθηκε για πέντε μέρες αργότερα.[137] Ο θίασος έδωσε εναλλάξ σειρά παραστάσεων στο διάστημα από τις 30 Νοεμβρίου μέχρι τις 27 Ιανουαρίου. Μοιραζόταν το θεατρικό χώρο με το ρωσικό περιοδεύοντα θίασο από τη Μόσχα. Παρουσιάστηκαν οι παρακάτω παραστάσεις:

Πέμπτη, 30 Νοεμ. Πεντάπρακτο δράμα «*Η κυρία με τας καμελίας*» του Alexandre Dumas υιού.[138] Στον κεντρικό ρόλο η Ευαγγελία Παρασκευοπούλου, με συμπρωταγωνιστές τους Β. Αργυρόπουλο και Γ. Ν. Πεζόδρομο. Η γνωστή ελληνίδα ηθοποιός πήρε καλές κριτικές από τον τοπικό τύπο, που λαχταρούσε να την δει στο ρόλο της «*Μήδειας*».[139]

[128] Βλ. ό. π. εφ. *Οδ. Λ.* αρ. φ. 66/ 12.03.1892.

[129] Βλ. ό. π. εφ. *Οδ. Λ.* αρ. φ. 252 /01.10.1894.

[130] Βλ. εφ. *Одесскія Новости*, αρ.φ. 3098/ 17.10.1894.

[131] Ό. π., εφ. *Οδ. Η.* αρ. φ. 3101/ 21.10.1894.

[132] Βλ. εφ. *Одесскій листокъ*, αρ. φ. 299 /18.11.1895.

[133] Ό. π., εφ. *Οδ. Η.* αρ. φ. 3470/ 22.11.1895.

[134] Ό. π. εφ. *Οδ. Λ.* αρ.φ. 302/21.11.1895, ίδια εφ. αρ.φ. 306/25.11.1895 όπως και στο ό. π., εφ. *Οδ. Η.* αρ. φ. 3473/ 25.11.1895.

[135] Ό. π. εφ. *Οδ. Λ.* αρ.φ. 191 / 13.11.1881.

[136] Ό. π. εφ. *Οδ. Λ.* αρ. φ. 160 / 23.07.1891.

[137] Ό. π., .εφ. *Οδ. Λ.* αρ. φ. 307/26.11.1895 και ό. π., εφ. *Οδ. Η.* αρ. φ. 3475/ 28.11.1895.

[138] Ό. π., εφ. *Οδ. Λ.* αρ.φ. 310/30.11.1895 και ό. π., εφ. *Οδ. Η.* αρ. φ. 3477/ 30.11.1895.

[139] Οι κριτικές της παράστασεις στο ό. π. εφ. *Οδ. Λ.*

Σάββατο, 9 Δεκ.	Πεντάπρακτο δράμα «*Το ένσαρκον άγαλμα*»[140] του Louis Cicconi και το μονόπρακτο του Ταβουλάρη.[141]
Τετάρτη, 13 Δεκ.	Τετράπρακτο «*Δαλιδά*»[142] του O. Feuillet και η μονόπρακτη ιταλική κωμωδία « *Ο κρυψώνας*».[143]
Σάββατο, 16 Δεκ.	Πεντάπρακτο δράμα «*Φρου-Φρου*» των H. Meilhac και L. Halévy και το μονόπρακτο «*Ο κρυψώνας*».[144]
Παρασκευή, 22 Δεκ.	Πεντάπρακτο δράμα «*Φαύστα*» του Δ. Βερναρδάκη.[145] Συμμετέχουν η Ε. Παρασκευοπούλου, ο Ν. Πεζοδρόμος και Γεωργακόπουλος.[146]
Δευτέρα, 25 Δεκ.	Πεντάπρακτο δραματικό ειδύλλιο «*Η Γκόλφω*» του Σ. Περεσιάδη.[147] Συμμετέχουν η Ε. Παρασκευοπούλου, και οι Νίκας, Γεωργιάδης και Γεωργακόπουλος.[148]
Σάββατο, 30 Δεκ.	Αρχικά ανακοινώθηκε στον τύπο ότι θα παιχτεί η τραγωδία «*Μερόπη*» του Δ. Βερναρδάκη.[149] Τελικά ανέβηκε το δράμα «*Δούκισσα των Αθηνών*» του Κλ. Ραγκαβή[150] και το μονόπρακτο «*Ερωτική συνέντευξις*»[151] του Ταβουλάρη,[152] ευεργετική παράσταση για τους ηθοποιούς Ελπινίκη, Ευαγγελία και Παντελή Ρούσσο.
Τετάρτη, 3 Ιαν.	«*Σκλάβα*» του Σπυρ. Περεσιάδη και το γαλλικό μονόπρακτο «*Τυχοδιώκτης*»,[153] ευεργετική παράσταση για τους ηθοποιούς Φερεντίνο, Θ. Γλαρούδη και Δ. Γεωργακόπουλο.
Σάββατο, 6 Ιαν.	«*Γαλάτεια*» του Σπ. Βασιλειάδη και μονόπρακτο του Ταβουλάρη, ευεργετική παράσταση για τους ηθοποιούς Νικόλαο Πεζόδρομο και Αντώνιο Νίκα.[154]
Τετάρτη, 8 Ιαν.	Οπερέτα «*Donna Juanita*» του Franz von Suppé ευεργετική παράσταση για ενίσχυση της Ελληνικής Αγαθοεργού Κοινότητας.[155]
Σάββατο, 13 Ιαν.	«*Αδριανή Λεκουβρέρ*» των E. Scribe και E. Legouvé, ευεργετική παράσταση για την Ευαγγελία Παρασκευοπούλου.[156]
Σάββατο, 20 Ιαν.	«*Αρχισιδηρουργός*» του G. Ohnet και το «L'avocat pédicure», ευεργετική παράσταση για τον ηθοποιό Παναγιώτη Παπαδόπουλο.[157]

αρ.φ. 311/01.12.1895 όπως και στο ό. π. *Οδ. Λ.* αρ. φ. 312/02.12.1895.

[140] Η κριτική της παράστασης στο ό. π. εφ. *Οδ. Λ.* αρ.φ. 321/12.12.1895

[141] Ό. π. *Οδ. Λ.* αρ.φ. 318/09.12.1895

[142] Η κριτική της παράστασης στο ό. π., εφ. *Οδ. Η.* αρ. φ. 3491/ 15.12.1895.

[143] Ό. π. εφ. *Οδ. Λ.* αρ.φ. 321/12.12.1895 και ο.π., εφ. *Οδ. Η.* αρ. φ. 3489/ 13.12.1895.

[144] Ό. π. εφ. *Οδ. Λ.* αρ.φ. 325/16.12.1895 και ό. π., εφ. *Οδ. Η.* αρ. φ. 3491/ 15.12.1895.

[145] Ό. π., εφ. *Οδ. Λ.* αρ. φ. 330/21.12.1895 και ό. π., εφ. *Οδ. Η.* αρ. φ. 3498/ 22.12.1895.

[146] Η κριτική της παράστασης στο ό. π., εφ. *Οδ. Η.* αρ. φ. 3500/ 24.12.1895.

[147] Ό. π., εφ. *Οδ. Λ.* αρ. φ. 334/25.12.1895.

[148] Για την κριτική της παράστασης βλ. ό. π., εφ. *Οδ. Η.* αρ. φ. 3502/ 28.12.1895.

[149] Ό. π., εφ. *Οδ. Λ.* αρ. φ. 335/28.12.1895.

[150] Βλ. Σιδέρης: *Ιστορία του νέου ελληνικού θεάτρου 1794-1944*, τ. Α΄, ό. π., σσ. 63-64.

[151] Το μονόπρακτο είναι του Henri Bocage. Βλ. Χ. Σταματοπούλου-Βασιλάκου, «Ελληνική βιβλιογραφία μονόπρακτων έργων του 19ου αιώνα», ό. π., σ. 163.

[152] Ό. π., εφ *Οδ. Λ.* αρ.φ. 337/30.12.1895 και ο.π., εφ. *Οδ. Η.* αρ. φ. 3504/ 30.12.1895.

[153] Ό. π., εφ. *Οδ. Λ.* αρ.φ. 2/3.1.1896.

[154] Ό. π., εφ. *Οδ. Λ.* αρ. φ. 05/06.01.1896.

[155] Ό. π., εφ. *Οδ. Λ.* αρ. φ. 08/10.01.1896.

[156] Ό. π., εφ. *Οδ. Λ.* αρ. φ. 11/13.01.1896.

[157] Ό. π., εφ. *Οδ. Λ* .αρ. φ. 18/20.01.1896.

Σάββατο, 27 Ιαν. «*Μήδεια*» τραγωδία του Giovanni-Batista Niccolini.[158]

1899

Τρίτη, 9 Φεβ. Ο ιταλικός θίασος, στον οποίο συμμετείχε ο έλληνας τενόρος Ιωάννης Αποστόλου, παρουσίασε στο Δημοτικό θέατρο της πόλης την όπερα «**Carmen**» του Georges Bizet, ευεργετική παράσταση για την ενίσχυση της Ελληνικής Αγαθοεργού Κοινότητας.[159]

[158] Ό. π., εφ. *Οδ. Λ.* αρ. φ. 25/27.01.1896.

[159] Ό. π., εφ. *Οδ. Λ.* αρ. φ. 32/04.02.1899.